

IV. Україна в контексті європейського Відродження

*Гребенюк Тетяна
(Запоріжжя)*

“Пісні” Яна Кохановського в контексті поезики східноєвропейського Ренесансу

Одним із найпоширеніших жанрів для творчості видатного поета польського літературного Ренесансу Яна Кохановського є жанр пісні. Цей жанр давав письменнику найбільше можливостей для вираження власного світовідчуття, авторської індивідуальності. Мотиви двох книг пісень Кохановського найрізноманітніші. Жанр пісні у митця певною мірою співвідноситься з жанрами оди, елегії і фрашки. М.Рябчук зазначає, що термін “пісня” застосовується митцем до творів, подібних до од Горация¹. Але, звісно, орієнтація на оду жодною мірою не вичерпує жанрову специфіку “Пісень” Кохановського.

Можна сказати, що подекуди в поета розмивається межа між жанрами пісні і фрашки: фрашки Кохановського бувають і серйозного змісту, досить великі за обсягом, що наближує їх поезику до жанрових ознак пісні. Але здебільшого фрашка у письменника – жартівлива і коротка (іноді всього два рядки), пісня ж – серйозніша за змістом і більша за обсягом. Саме в піснях проявилася найбільшою мірою така риса стилю митця, як універсальність, доступність художнього змісту читачеві будь-якого культурного рівня.

---

¹ *Рябчук М. Ян з Чорнолісу // Всесвіт. – 1980. – № 10. – С. 152-158.*

III. Україна в контексті європейського Відродження

Кохановський розробляв жанр пісні у двох напрямках – релігійному та світському. Якщо релігійна пісня в поета представлена, в основному, творами перекладними – біблійними “Псалмами Давидовими”, – то світські пісні у нього – жанр цілком оригінальний. Це, зокрема, дві книги “Пісень”, які вийшли вже після смерті автора, у 1586 році, в Лазаревській типографії у Кракові, а також книга “Фрагментів”, що були видані там же в 1590 році.

Пісні Кохановського охоплюють досить широке коло мотивів. В.Оболевич виділяє як основну групу мотиви любовні². І справді, спектр почувань ліричного героя, описаних у любовній ліриці поета, необмежений. Високої майстерності Кохановський досягає у захопленому оспівуванні зовнішньої та духовної досконалості об’єкта любові ліричного героя, часто вживаючи при цьому прийом зіставлення образу коханої з образами інших жінок:

Зникають з пам’яті усіх красунь обличчя,
Твоє ж лице – зоря, що день щасливий кличе³.
(пер. В.Коптілова)

Тут ми спостерігаємо виділену М.Рябчуком⁴ стосовно циклу “Тренів” ренесансну рису поетичної манери митця, що полягає у переході кількісних характеристик емоції в якісні: обличчя “усіх” красунь, вдача “багатьох” жінок (кількість) підкреслюють неповторність і вроду коханої (якість). Такий спосіб вираження почуття в інтимній ліриці Кохановського закорінений ще в традиції куртуазної лірики західноєвропейського середньовіччя, а також у манеру “живописання” вроди у слов’янському фольклорі.

Часто зустрічається в любовній ліриці Кохановського мотив нерозділеного кохання. Твори такого змісту рясніють звертаннями-звинуваченнями на зразок: “Жорстока! Не бажаєш ти кохати...”

² Оболевич В.Б. История польской литературы. Средневековье. Ренессанс. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1983. – С. 61-15.

³ Антологія польської поезії. В 2-х т. Т. 1. – К.: Дніпро, 1979. – С.21.

⁴ Рябчук М. Цит. вид.

Цікавим є поширений для ренесансної поезики прийом введення у твір персоніфікованого образу-неістоти як суб'єкта оповіді. Так, наприклад, у XXV-й пісні першої книги подається діалог нещасливо закоханого із хвірткою коханої жінки, яка пропускає до своєї господині суперників героя. Подекуди монологи хвіртки надають пісні комічного звучання:

І крім страждань від шаблі і ломаки,
Повинна я терпіти небораку,
Що біля мене кожну ніч ридає
Й мені, сердешній, спати заважає⁵.

Поширеною в межах любовної лірики Кохановського є тема розлуки закоханих. Поет передає страждання героя напередодні від'їзду від милої в типово ренесансних традиціях – з гіперболізацією почуттів і нагнітанням трагічних образів (зокрема, образів тюрми, темряви):

Важкі настали дні – уже близька розлука,
У серці радощі надовго змінить мука.
Поглинула мій дух сумна, глуха тюрма –
В'язниця спогадів мертвотна і німа.⁶

(пер. В. Контілова)

Помітним рухом вперед у психологізації ліричного твору є спроба Кохановського досягнути внутрішній світ жінки й подивитися на події (зокрема, на розлуку) з її точки зору. Йдеться про XX пісню другої книги, що побудована у формі звертання до П.Падньовського, який викликав поета у Краків і цим "спричинив ревності" й турботу його дружини, Дороти.

Серед пісень Кохановського помітне місце посідають твори на суспільно-політичні теми. Так, наприклад, пісня V-та з другої збірки містить звинувачення польської нації у пасивності перед нападами татар на територію Поділля. В останніх рядках твору автор саркастично зауважує:

⁵ Poezja polska. Antologia. Tom I. / Ukl. S.Grochowiak J.Maciejewskij. – Warszawa, 1973. – S.44.

⁶ Антологія польської поезії ... – С.20.

III. Україна в контексті європейського Відродження

“Поляку розум додає поразка” –
Прислів'я так говорить. То не казка,
І можна скласти інше, ще точніше:
Він дурень до поразки і пізніше ⁷.

У пісні VIII-й цієї ж збірки Кохановський, навчений гірким досвідом першого безкоролів'я і вільного вибору польського монарха (який закінчився ганебною втечею з Польщі обраного поляками французького принца Генріха Валуа), іронізує з приводу тієї ж пасивності шляхти, але вже не у справах оборони держави, а у питанні вибору монарха. Поет звертається до недбалого й пасивного електорату країни:

Не опирайтесь своїй долі всею.
Корону на стовпа ми припасуєм
В відкритім полі. Попри зайві балачки
Її дістане не розумний, а меткий ⁸.

Велику групу ліричних творів Кохановського становлять пісні анакреонтичного змісту, подібні за звучанням до аналогічної групи фрашок. Темою цієї групи творів є піднесене оспівування бенкетів, веселого дружнього товариства, музики, танцю:

Люблю веселощі в часи дозвілля,
Хай кожен келих п'є хмільного зілля.
Голодний в танець аж ніяк не хоче,
А вип'є – й натщесерце в танець скочить ⁹.

Поет підбиває під такий життєвий гедонізм певну філософську базу, говорячи про скороминущість і тимчасовість людини на землі, яка і змушує насолоджуватись кожною хвилиною людського існування.

Слід зазначити, що твори цієї тематичної групи містять певне світоглядне протиріччя між релігійними настановами християнства, яке вимагало поміркованості, аскетизму і покори, й ідеалами епікурейства, запозиченими Кохановським з античної літератури і шедеврів сучасної

---

⁷ Poezja polska ... – S.47.

⁸ Ibid. – S.48.

⁹ Ibid. – S.43.

поетові західноєвропейської лірики. Вирішується це протиріччя світоглядним компромісом: веселощі не повинні бути бездумними, людина не повинна втрачати в них почуття міри. Фактором, що певною мірою примирив ці дві світоглядні позиції, є вік поета – твори, хронологічно пізніші, закликають до поміркованості й спокою. Саме в них декларується “компромісний” спосіб життя:

І чи людина той, хто бидлом вік прожив,
Хто тільки те й робив, що смачно їв і пив?
Людина ж саме тим відмінна від тварини,
Що ясний розум є і мова у людини¹⁰.

(пер. Д.Білоуса)

Отже, анакреонтичні пісні Кохановського тісно пов'язані з ліричними творами наступної групи мотивів – піснями на морально-етичні та філософські теми.

При аналізі пісень Кохановського цієї тематичної групи не можна не звернути уваги на їх типологічну спорідненість із поезіями Григорія Сковороди.

У піснях цієї групи польський письменник творчо осмислює закони світоустрою, розмірковує про місце людини у світі. Попри гуманістичні віяння Ренесансу, за якими світ бачиться антропоцентричним, створеним для щастя людини, панівне місце у світовій ієрархії літератури Відродження, як і в часи середньовіччя, належить Богу. Саме таким бачить світ і Кохановський:

Король – це володар над світом земним,
Проте є володар вгорі і над ним.
Йому підкорялись наказує доля.
Панує над всесвітом всім його воля¹¹.

Таку все-суцність універсалії Бога спостерігаємо і в Сковороди. Оскільки поезика бароко відрізняється від ренесансної ускладненістю форми, метафоричною образністю, в піснях українського поета доби Бароко цю ідею

¹⁰ Антологія польської поезії ... – С.18.

¹¹ Od Kochanowskiego do Staffa. Antologia liryki polskiej / Uł. W.Borowy. – Warszawa, 1958. – S.12.

III. Україна в контексті європейського Відродження

бачимо втіленою в образах саду, горнього міста, які, за усталеною бароковою метафорикою, несли значення Всесвіту – у макро- й мікrokосмічному виявах: “Боже милий, ти мій град, Боже милий, ти мій сад...”¹².

Постійним, лейтмотивним для лірики Кохановського є твердження про рівність людей перед Богом на протипагу тимчасовій нерівноцінності людських доль у земному житті, а також пов’язана з цим думка про відносність та марноту людських досягнень, особливо у сфері багатства та влади. Наприклад, у пісні XVI-й першої книги читаємо:

Не всі з рівним щастям народжені жити:
Той ходить в лахміттях, а той – в оксамиті.
Один має предків із титулом пишним,
А інший здобув за життя славу в вишніх.

У іншого друзів багато. Все рівно
Ми всі перед смертю однакові й рівні,
І, ким би не був ти, потрапиш їй в сіті –
Вельможею був чи холопом на світі. Ibid. – S.48.¹³

Єдиною незаперечною цінністю для поета є людяність і дотримання у житті християнських та загальнолюдських вимог моралі:

Твій вічний скарб – то лиш твоя чеснота,
Від пурпуру дорожча і від злата;
Її не знищать ні вогні, ні води,
Все інше – то володарство пригоди¹⁴.

(пер. Д.Павличка)

Іноді подібність морально-етичних та філософських поглядів Кохановського і Сковороди проглядає навіть у системі художніх прийомів. Наприклад, просто подиву гідна схожість побудови цитованої вище XVI-ї пісні Кохановського і загальновідомої X-ї пісні Сковороди:

---

¹² Сковорода Григорій. Твори в двох томах. Том II. – К: Вид-во АН Української РСР, 1961. – С.11.

¹³ Od Kochanowskiego do Staffa ... – S.15.

¹⁴ Дзвони зимою. Антологія польської поезії в перекладах Дмитра Павличка. – К.: Основи, 2000. – С.10.

Всякому городу нрав и права;
Всяка имѣет свой ум голова,
Всякому сердцу своя есть любовь,
Всякому горлу свой есть вкус каков.

...
Смерте страшна! Замашная косо!
Ты не щадиш и царских волосов,
Ты не глядишь, где мужик, а где царь, -
Все жереш так, как солону пожар¹⁵.

В обох творах після показу галереї різних людських типів на сцену виходить персоніфікований образ смерті, яка урівнює перед Богом усіх. Подібна й ритмічна організація пісень, хоча твір Сковороди більш "пісенний", більш орієнтований на виконання в супроводі музики завдяки приспіву-рефрену, і більш суб'єктивований введенням в текст авторського "Я".

Типовим для обох поетів є мотив марності й обтяжливості земного багатства для безсмертної людської душі.

Досить показову групу творів Кохановського становлять також пісні-пейзажні описи. Картини природи в них не є самодостатніми – вони виступають тлом для людини, яка намагається визначити своє місце у всесвіті, співвіднести себе з довколишньою природою. Поет переконаний, що саме на лоні природи життя людини більш наповнене і змістовне, аніж у пишних хорах. І таке переконання спирається на особистий досвід Кохановського, який у 1570 році відмовився від посади королівського секретаря і звання придворного поета-лауреата і переїхав на постійне помешкання до Чернолісся.

Цікаво, що розробка цієї теми також ріднить світоглядні системи Кохановського і Сковороди. Спробуємо, наприклад, зіставити II пісню з першої книги Кохановського і XIII пісню Сковороди.

У Кохановського:

Тепер дерева в зеленім листі
І розквітають луки барвисті,

У Сковороди:

Ах поля, поля зелѣны,
Поля цвѣтами распещрѣнны!

¹⁵ Сковорода Григорій. Цит. вид. – С.20.

III. Україна в контексті європейського Відродження

На чистих водах вже крига скресла,   Ах, долины, яры,
А тихе плесо тривожать весла¹⁶.   Круглы могилы, бугры!¹⁷
(пер. Б.Тимочка)

Часовий вимір обох творів – сонячний день ранньої весни, домінуючий колір – зелений. У обох творах провідною опозицією є протиставлення природи й цивілізації. Але для Кохановського (придворного) міські палаци й хорони – уособлення цивілізації, а для Сковороди (мандрівника) місто – топос суєтності, де перемагають тимчасові цінності. Людина для обох митців більше здатна знайти себе, відірватись від “скритих гризот” тільки у природному довіллі.

У Кохановського:

Розрадо мила, глуха до зваби
Хоромів пишних, де скрізь єдваби,
Під дах мій завше йди дерев'яний,
Чи я тверезий чи трохи п'яний¹⁸.

(пер. Б.Тимочка)

У Сковороди:

Пропадайте, думы трудны,
Города премноголюдны!
А я з хлѣба куском
Умру на мѣстѣ таком¹⁹.

Типологічна близькість лірики Кохановського і Сковороди як представників різних культурних епох (Відродження і Бароко) зумовлена тим, що на Україні Ренесанс проявився досить слабо через, по-перше, орієнтацію держави на візантійську культурну традицію (на яку культурно-естетична революція європейського Ренесансу вплинула не сильно) і, по-друге, через постійне колоніальне поневолення країни могутніми сусідами. В українській літературі періоду Відродження не було таких яскравих постатей, як Ян Кохановський в літературі польській. Натомість доба Бароко стала для України періодом справжнього відродження автентичної національної культури.

¹⁶ Антологія польської поезії ... – С.17.

¹⁷ Сковорода Григорій. Цит. вид. – С.25.

¹⁸ Антологія польської поезії ... – С.17.

¹⁹ Сковорода Григорій. Цит. вид. – С.25.

Очевидні тематичні й поетикальні збіги у творчості таких видатних слов'янських письменників, як Ян Кохановський і Григорій Сковорода свідчать про глибину й загальнолюдське звучання доробку обох письменників.

Що ж до художньої вартості пісенної спадщини Кохановського, можна зазначити, що розмаїття мотивів лірики митця у поєднанні із внесенням новаторських, ренесансних рис у їх поетику є великим кроком вперед у процесі ліризації художнього твору та психологізації образу ліричного героя.